

GʻAZALLARDA TAKRORIY SOʻZ VA IBORALARNING OʻRNI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.086>

Nurmuhammedova Maftuna Hilol qizi
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada gʻazal janrida takroriy soʻz va iboralarning badiiy-estetik ahamiyati tahlil qilinadi. Takror sanʼati (takrir) orqali shoirlar maʼno kuchaytirish, hissiy taʼsirni oshirish, ritm va ohangdorlikni taʼminlashga erishganlari yoritiladi. Shuningdek, takroriy birliklarning semantik yuklamasi, ularning obraz yaratishdagi oʻrni hamda mumtoz va zamonaviy gʻazallardagi qoʻllanish xususiyatlari misollar asosida koʻrib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, takroriy soʻz va iboralar gʻazalning badiiy mukammalligini taʼminlovchi muhim uslubiy vositalardan biri hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: gʻazal, takror, takrir sanʼati, badiiy uslub, poetik vositalar, ritm, ohangdorlik, semantika, obrazlilik, mumtoz adabiyot, lirik janr

THE PLACE OF REPEATED WORDS AND PHRASE IN GAZELS

Nurmuhammedova Maftuna Hilol qizi
Tashkent State University of Oriental Studies

Abstract: This article analyzes the artistic and aesthetic significance of repeated words and phrases in the ghazal genre. It highlights how poets have achieved meaning enhancement, emotional impact, and rhythm and melodiousness through the art of repetition (takrir). It also examines the semantic load of repeated units, their role in creating an image, and the features of their use in classical and modern ghazals based on examples. The results of the study show that repeated words and phrases are one of the important stylistic means ensuring the artistic perfection of the ghazal.

Keywords: ghazal, repetition, art of repetition, artistic style, poetic devices, rhythm, melody, semantics, imagery, classical literature, lyrical genre

Gʻazal janri Sharq adabiyotining eng nozik va musiqiy shakllaridan biridir. Unda soʻzning ohangdorligi, fikrning ixchamligi va mazmunning chuqurligi juda muhim. Shu sababli shoirlar gʻazalda takroriy soʻz va iboralardan (radif, takrir, tarjiʼ, tardiudard va boshqalar) keng foydalanadilar. Gʻazallarda takroriy soʻz va iboralar nafaqat bezak, balki musiqa, mazmun, tuygʻu va kompozitsiyaning ajralmas qismidir.

Ular gʻazalni oʻqishda qoʻshiqdek jaranglatadi, maʼnoni chuqurlashtiradi va shoir fikrining taʼsirchanligini oshiradi.

Takroriy soʻz va iboralar (adabiyotshunoslikda *takrir*, *repetitsiya*) - bu badiiy matnda bir soʻz yoki iboraning qayta-qayta takrorlab qoʻllanishi boʻlib, u matnning maʼno, ohang, taʼsirchanlik va emotsionallikni kuchaytirish uchun xizmat qiladi. Ularning asosiy vazifalari quydagilardan iborat:

- Musiqiylik va ohangdorlik yaratish

Takroriy soʻz yoki ibora gʻazalning ritmik tuzilishini mustahkamlaydi. Ayniqsa, radif - har bir bayt oxirida aynan bir xil soʻzning takrorlanishi - gʻazalning kuyday jaranglashini taʼminlaydi.¹

- Asosiy gʻoyani taʼkidlash

Bir soʻz yoki iboraning takrorlanishi shoir uchun muhim boʻlgan mazmunni alohida urgʻulashga xizmat qiladi. Takror fikrni kuchaytiradi, oʻquvchi eʼtiborini asosiy maʼno markaziga jamlaydi.

- Emotsional kuchayish

Takrorlar lirikaning tuygʻuga toʻla tabiatiga mos ravishda hissiy holatni kuchaytiradi: sogʻinish, hijron, oshiqning beqarorlik holati, ishq iztirobi takror bilan yanada taʼsirchan boʻladi.

- Badiiy obrazni boyitish

Takroriy iboralar gʻazalning poetik obrazlarini mazmunan kengaytiradi. Bu usul orqali shoir bir mavzuni turli rakurslardan yoritadi, bitta soʻz atrofida maʼno "halqasi" hosil qiladi.

- Kompozitsion yaxlitlik

Gʻazal baytlardan tashkil topgani uchun ularni bitta yaxlit tuzilma sifatida birlashtirish muhim. Takrorlar gʻazalning kompozitsiyasini mustahkamlaydi, baytlarni bir-biriga bogʻlab turadi.

Ushbu gʻazal ishqiy - falsafiy mazmunga ega boʻlib, asarda ishq-muhabbat, goʻzallik chuqur yoritilgan. Shoir sevgilisining tashqi qiyofasiga, oʻzining sevgi iztiroblariga tarif bergan. Baytlardagi "ichinda" soʻzlari misralarda turli maʼnolarda ifodalangan.

Sochingdin nofa doim kin ichinda,

Xitosin koʻrgil aning Chin ichinda.

Yuqoridagi misralarda yorning sochini hidi dilga yashiringanligi, uning sochi (Chin) Xitoy ipakidey nafis, ammo soch "kin ichinda" dard va alam Ichida ekanligini takidlamogʻda. "Chin" va "kin" soʻzlari qofiyadosh boʻlib, "ichinda" soʻzlari takrorlanmogʻda.

Soching chinigʻa goh-goh shona ursang,

Chekar bir tori yuz ming chin ichinda.

¹ "Adabiyotshunoslik lugati" / Dilmurod Quronov, Z. Mamajonov - Toshkent Akademnashr 2013. 26-bet.

Ikkinchi baytda mashuqaning sochiga shona urilsa, har bir soch tolasi minglab "chin" haqiqatni ko'rsatishini aytib, uning pokligini, go'zaligini keltitib o'tgan. Baytning birinchi misrasida "goh-goh" so'zlari takror ifoda etilgan.

"Ichinda" so'zi har baytda keladi va bu so'z orqali shoir muhabbat g'amingning hammasi qalb ichiga yashirilganini ko'rsatadi.

Sakkokiydin, ey jon, g'aming elchisi tilar jon.

Jon birla ravon qildim agar bo'lsa tan ichra.

49-(bet).

Sakkokiyning mazkur bayti g'azalning so'ngi bayti bo'lib, shoir baytda "jon" so'zini uch marta qo'llaydi. Birinchi misrada ikki, ikkinchi misrada bir marta foydalanadi.

"Jon" so'zi g'azalda asosiy badiiy yukni ko'taradi. Bu takror so'z g'azalda bir necha ma'noda kelgan. Baytda shoir sevgilisiga murojat qiladi. "Ey jonimning g'ami elchisi, sen jon tilasang, men bor vujudim ichra bor jonimni ham senga baxshida ettim" kabi ma'noni beradi. "Jon" so'zi shoir muhabbatini, sadoqatini, fidokorligini bildiradi. U sevgilisining azobi, g'ami uchun o'zining Shirin jonidan kechishga tayyorligini ko'rishimiz mumkin.

Bu sheva bila sen yurusang bir chaman ichra,

Hur yurumagay oltina rizvon chamaninda.

50-(bet)².

Shoirning ushbu baytida ham takror qo'llanilgan so'zlarni ko'rish mumkin. Baytga ma'no jihatdan yuzlanamiz. Asarda muallif sevgilisining go'zal yurishini, nozikligini madh etmoqda. Misrlarda "yurusang", "yurumagay", "chaman ichra", "chamaninda" so'zlari takrorlanmoqda.

Sevgilisining yurishi, shevasi shunchalik go'zal ekanki, hatto jannatdagi hur qizlar ham unga tenglasha olmaydi. Birinchi misradagi "chaman ichra" birikmasi bog' ma'nosida, ikkinchi misrada esa "rizvon chamaningda", ya'ni Rizvon Jannati nazarda tutilmoqda.

Qilding avval bargi gul yanglig' ko'ngulni lutf edip,

Bo'lmasun emdi dil ozor, oxir ozor aylama.

Bosqan iz tuproqiteg Sakkokiyni xor aylading,

Supuroyn yuz edip andin dog'i xor aylama.

51-(bet).

Ushbu baytlarda shoir o'zini hor bo'lgan, kamsitilgan qilib ifodalaydi. Mana shu g'azalda ham takror ifodalangan so'z o'yinini kuzatishimiz mumkin. Birinchi baytda "ozor" so'zi ikki marta ifodalangan. "Ozor" so'zi g'am, alam, yurak og'rig'I ma'nosida keladi. Avval sen gul yaprog'iday mehr bilan ko'nglimni hursand qilgan

² Mavloni Sakkokiy. Jo'rayev J., Xatanov O', "Bookmany print" 2024 50-bet.

eding, endi yuragim ozor topmasin, yana unga azob berma deb yoriga murojat qilmoqda.

Ikkinchi baytda “xor” so‘zi ikki marta takrorlangan. Bu yerda “xor” so‘zi yerga urilgan, xo‘rlangan, xor bo‘lgan ma’nolarda qo‘llanilgan. Sen Sakkokiyni boshqalarning changidey xor qilding, Ammo endi unga yana shunday xo‘rlik qilma, yuz o‘girding deb “xor aylading”, “xor aylama” kabi so‘zlarni takrorlab, misralarda o‘tinish ohangini kuchaytirmoqda.

KO‘RUP GULTEG YUZUNG JON PORA-PORA,

JIGAR HAM QILDI UL JON PORA-PORA.

51-52-(betlar)

Ushbu baytda shoir “pora-pora” so‘zini takrorlab, hissiy kuchni oshirgan. Birinchi misrada jon pora-pora bo‘lishi sevgilisining go‘zalligi (gulteg yuz)ni ko‘rib, oshiqning ruhi hayajondan ezilganini bildiradi. Ikkinchi misrada Jigar ham qildi ul jon pora-pora - ya‘ni bu iztirob yanada chuqurlashib, jigar (ichki dard, tuyg‘u markazi) ham bo‘lak- bo‘lak bo‘lganini anglatadi.

Oy yuzung ko‘rdum o‘jakta men gadoyi, ko‘rkka boy,

Uyqudin uyg‘ondi jonim, keldi chun tunglukka oy.

55-(bet)

Baytda “oy”, “ko‘r”, “uy” so‘zlarining takrorlanishi orqali majoziy va real obrazlar uyg‘unlashtirilgan. Bu g‘azalda yor husnining go‘zalligi va oshiqning ruhiy uyg‘onishi tasvirlangan. Shoir sevgilisining yuzi oydek go‘zalligini takidlaydi, uning go‘zalligini ko‘rgan oshiqning “joni uyg‘onadi”, ya‘ni sevgi insonni jonlantiradi, unga kuch beradi.

“Oy” so‘zi birinchi hamda ikkinchi misralarda takrorlangan. “oy” so‘zi go‘zallik, yorning yuzi timsoli sifatida ishlatilgan. Birinchi baytda “oyyuz” ya‘ni yorning yuzi, ikkinchi baytda esa “tunglukka oy” tundagi haqiqiy oy ma‘nosida kelgan. Shu orqali majoziy va haqiqiy ma‘nodagi oy o‘rtasida badiiy o‘yin yaratilgan. “Ko‘r” so‘zi (ko‘rdum/ ko‘rkka) ildiz jihatdan takrorlanish mavjud va ko‘rish va ko‘rk(chiroy) ma‘nolari bilan uyg‘unlashgan. Misralardagi “uy” unsuri (uyqudin / uyg‘ondi) tovush va ma‘no o‘xshashligi orqali ichki qofiya va qarama -qarshi ma‘noli takrorni hosil qilgan.

Ko‘z yuzni yuzung shavqida yoshi chaman etti,

Irning aqiqi orzusi ko‘zni Yaman etti.

67-bet

Ushbu baytda takror so‘zlar, omonim hamda sinonim so‘zlar ishtirok etgan. “Yuz”, “yuzung” so‘zlari takrorlangan, matnda yuz - (chehra) ma‘nosida kelgan. “Ko‘z” - “ko‘zni” bir so‘zning turli shaklda takrorlangan. G‘azalda quydagi iboralar ishtirok etgan: ko‘z chaman etdi - ko‘z yoshdan bog‘dek bo‘ldi (ko‘p yig‘lash

ma'nosida badiiy ibora) yuzing shavqida - yorning yuzidan tushgan shavq, go'zallik nuri ko'zni yaman etdi - ko'zni yomon ahvolga solmoq ma'nosida kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 7685 م 1919. / هـ 1337 "کوجيروچى شالسلام شاشي". Sakkokiyning O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy Nomidagi Sharqshunoslik Instituti nodir qo'lyozmalar bo'limida saqlanayotgan 7685 raqam ostidagi asari: "Devoni Sakkokiy", ko'chiruvchi Shoislom Shoshiy, 1337-hijriy, 1919-milodiy.
2. Mamajanov A., Ibragimova Ye. Kinoya - subektiv munosabat ifodalash usullaridan biri // O'zbek tili va adabiyoti. - T.: 2000. - №4. - B. 14-16.
3. Ma'naviyat yulduzlari. - T.: Abdulla Qodiriy nashriyoti, 1999.
4. Muhammad A. Navoiyning nigohi tushgan. - T.: 1986.
5. Muxtorov A., Sanoqulov U. O'zbek adabiy tili tarixi. - T.: 1995.
6. Q.Muporov. Sakkokiy tanlangan asarlarini 1958-yilda, 1988-yilda "Hayot vasfi" kitobi.
7. Qilichev Ye. Badiiy tasvirning leksik vositalari. - T.: Fan, 1982.
8. Qodirov P. Til va el (Temuriylar davridagi mumtoz adabiy tilimiz muammolari). - T.: G'afur G'ulom, 2005.
9. Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslik lug'ati - T: 2013.